

Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio

Elien Smeulders, Clara H. Mulder en Jan Latten¹⁾

Vier op de tien 55-plussers wonen buiten hun geboorteregio. De komende jaren zullen veel gemeenten vergrijzen en krimpen. Het absolute aantal ouderen zal fors toenemen en een sterker stempel drukken op het leven van alledag, ook op wonen en verhuisgedrag. De vraag is of die extra ouderen zorgen voor een stroom mensen die terugkeren naar hun geboorteregio. Een eerste antwoord op deze vraag wordt in dit artikel gegeven aan de hand van het terugkeergedrag van huidige ouderen. Terugkeer naar de geboorteregio blijkt voor verhuizende ouderen inderdaad een optie te zijn, maar zeker niet de belangrijkste. Vooral ouderen die op grotere afstand van hun geboorteregio wonen en opnieuw verhuizen, gaan vaker naar andere regio's. Oorspronkelijke inwoners van gebieden in Limburg, Noord-Brabant, de Achterhoek en centrale delen van de noordelijke provincies keren vaker terug naar hun geboorteregio dan ouderen uit andere delen van het land.

1. Inleiding

Elke levensfase kent haar eigen verhuismotieven. Zo verhuizen jongeren vaak naar stedelijke regio's voor hun studie, en verhuizen gezinnen vaak naar een groene, suburbane woonomgeving. Binnen Nederland zijn er daarnaast minder omvangrijke, maar evengoed belangrijke verhuisstromen, zoals die van ouderen en gepensioneerden (Mulder en Hooimeijer, 1999).

Met het perspectief van lokale of regionale bevolkingskrimp richt lokaal of regionaal beleid, maar ook de marktsector, zich soms expliciet op het aantrekken van jonge senioren. Een voorbeeld hiervan biedt onder andere de provincie Zeeland, die in beleidsplannen expliciet aandacht heeft gegeven aan het aantrekken van ouderen. Ook in beleidssuggesties voor Parkstad Limburg wordt deze doelgroep benoemd (Stipo Consult, 2004). In de marktsector vragen sommigen zich af of er misschien behoefte is aan senioren-enclaves zoals die bestaan in de Verenigde Staten of aan de Spaanse Costa's. Bovendien mag worden aangenomen dat alleen al op grond van de vergrijzing het aantal verhuizingen van ouderen in de komende decennia een zwaarder gewicht krijgt in het alge-

mene beeld van verhuisgedrag. Vormen de 2,5 miljoen mensen van 65 jaar of ouder nu nog ongeveer 15 procent van alle inwoners van Nederland, in 2035 zal het gaan om 4,4 miljoen ouderen (een kwart van de bevolking). De 55-plussers maken dan met 5,4 miljoen personen zelfs ruim 30 procent uit van de bevolking. Bij een gelijkblijvende verhuisgeneigdheid zal het aandeel van de verhuisbewegingen van ouderen hierdoor fors toenemen en een sterker stempel drukken op het verhuisgedrag. Het is daarom interessant nu al na te gaan hoe dat verhuisgedrag van ouderen feitelijk is en of retournigratie naar geboorteregio's een wezenlijk aandeel daarin heeft.

Deze analyse geeft antwoord op de vraag in hoeverre Nederlandse ouderen in de afgelopen jaren terugkeerden naar hun geboorteregio en welke factoren hierbij een rol speelden. Tot nog toe was het vrijwel onmogelijk te beschikken over kwantitatieve gegevens over feitelijke terugkeerders of het potentieel aan terugkeerders. Sinds kort kan dat met CBS-gegevens in beeld worden gebracht. Een eerste analyse had betrekking op retournigratie naar Parkstad Limburg (Smeulders en Latten, 2009).

2. Achtergrond en eerder onderzoek

Ouderen zijn over het algemeen vrij honkvast. Ze wonen lang op hetzelfde adres en willen niet vaak uit hun vertrouwde omgeving verhuizen. Het grootste deel van de Nederlandse ouderen is dan ook tevreden met de woon-situatie (De Klerk, 2004). Tegelijk hebben ouderen die graag willen verhuizen daartoe wel een zekere vrijheid. Veel ouderen hebben hun arbeidzame leven achter zich en zijn met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd niet meer gebonden aan een werkplek. Er ontstaat daardoor een nieuwe keuzevrijheid met betrekking tot de woonplek. Zeker als men aan het eind van de arbeidscarrière ook nog over enig kapitaal beschikt, kan men alternatieve woonplekken overwegen. Ouderen die over veel keuzemogelijkheden beschikken kunnen bijvoorbeeld in een voor ouderen aantrekkelijke of veilige woonomgeving gaan wonen, of dicht bij familieleden of bij andere mogelijkheden voor sociale contacten. Terugkeer naar een bekende omgeving of de geboorteplaats waar nog familie woont, kan voor ouderen ook een reden zijn om te verhuizen. Verder valt onder ouderen de beslissing om te verhuizen vaak samen met de ontoereikendheid van de woon-situatie door het optreden van gezondheidsbeperkingen. Litwak en Longino (1987) onderscheiden dan ook drie soorten verhuizingen in de latere fase van de levensloop: *amenity migration* (verhuizingen naar een prettiger woonlocatie, veelal pensioenmigratie), *kinship migration* (verhuizingen in de richting van familie) en *assistance migration* (migratie naar verzorgingsinstellingen). Al deze drie typen verhuizingen zouden kunnen plaatsvinden in de vorm van retournigratie naar de geboorteregio.

Retournigratie is in verband gebracht met de aanwezigheid van *locatiespecifiek kapitaal* in het gebied van her-

¹⁾ Dit artikel is gebaseerd op de masterscriptie van Elien Smeulders, die zij schreef voor haar afstuderen in de studie sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) op basis van een stage bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Clara H. Mulder en Jan Latten zijn beiden hoogleraar aan de UvA, Jan Latten is daarnaast werkzaam bij het CBS.

komst (DaVanzo en Morrison, 1981; DaVanzo, 1983). Dit kapitaal wordt gevormd door de kennis die specifiek geldig is voor het gebied en de sociale netwerken. DaVanzo en Morrison gebruiken dit begrip vooral om te beargumenteren dat retourmigratie meestal snel volgt op de migratie vanuit het gebied van oorsprong. Als deze migratie kort geleden heeft plaatsgevonden, is er in het bestemmingsgebied nog weinig locatiespecifiek kapitaal opgebouwd en is de aantrekkingskracht van het herkomstgebied nog groot. Vanuit deze gedachte kan men verwachten dat retourmigratie op hogere leeftijd minder voorkomt dan onder jongeren, en dat het aandeel retourmigranten onder de verhuisden kleiner zal zijn dan de ongeveer een derde van de 'vervolgmigranten' (degenen die eerder waren gemigreerd) die DaVanzo en Morrison vonden in hun onderzoek in de Verenigde Staten in de jaren zeventig.

In Nederland is maar weinig onderzoek gedaan naar retourmigratie. Uit een steekproefonderzoek naar pensioenmigratie en retourmigratie onder Nederlandse ouderen kwam naar voren dat ongeveer een kwart van de oudere migranten een retourmigrant was (Vergoossen, 1983). Van alle pensioenmigranten gaf 60 procent aan dat ze al bekend waren met de nieuwe woonlocatie, omdat de vestigingslocatie gelijk was aan de woonstreek uit de jeugd, of omdat men er kinderen en/of andere familie had wonen. In een later onderzoek vonden Harts en Hingstman (1986) dat maar 6 procent van alle vervolgmigranten (ongeacht leeftijd) een retourmigrant was. De twee onderzoeken zijn niet goed vergelijkbaar door verschillen in definities, maar het verschil in percentages retourmigranten lijkt erop te duiden dat ouderen meer geneigd zijn tot retourmigratie dan jongeren.

3. Gegevens en methode

De gegevens zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS (Al en Bakker, 2000; CBS, 2006). Ze hebben betrekking op alle 55-plussers die in Nederland zijn geboren en die zowel in 1999 als in 2005 in Nederland woonden. Degenen die in de tussenliggende jaren zijn overleden of naar het buitenland zijn geëmigreerd, zijn buiten beschouwing gelaten. Om de terugkeer kans van 55-plussers naar hun geboorteregio te berekenen, zijn de geboortegemeente, het woonadres in 1999 en het woonadres in 2005 met elkaar vergeleken. Iemand wordt als retourmigrant (ook wel 'terugkeerder') beschouwd wanneer hij of zij in 1999 niet in de geboorteregio woonde, maar in 2005 wel. De geboorteregio is gedefinieerd als het middelpunt van de geboortegemeente met een straal van 15 kilometer eromheen. Met deze ruimere definitie dan de geboortegemeente zelf wordt het probleem omzeild dat voor velen de geboortegemeente niet gelijk was aan de woongemeente van de ouders, bijvoorbeeld omdat men in een ziekenhuis is geboren. In landelijke gebieden ligt een regionaal ziekenhuis vaak buiten de woongemeente. Een tweede voordeel van het uitgaan van de geboorteregio in plaats van de geboortegemeente is dat de berekende terugkeer kans minder vertekend wordt door de toevallige administratieve afbakening die gemeentegrenzen soms zijn. In de praktijk hoeft het namelijk niet zo te zijn dat men

precies terugkeert binnen de grenzen van de geboortegemeente om feitelijk toch een retourmigrant te zijn. Het is immers ook goed denkbaar dat men in de directe fysieke omgeving van de geboorteplaats gaat wonen, maar dat de nieuwe woonplek administratief net buiten de grenzen van de geboortegemeente valt. Doordat gebruik wordt gemaakt van drie peilmomenten (geboortjaar, 1999 en 2005) wordt niet alle retourmigratie van ouderen in het onderzoek betrokken. Een deel van de ouderen zal al vóór 1999 zijn teruggekeerd, maar hierover hebben we geen gegevens. Ook is het mogelijk dat een aantal mensen tussen 2000 en 2004 is terugverhuisd naar de geboorteregio maar al vóór 2005 weer is vertrokken. Deze mensen zijn buiten beschouwing gelaten als retourmigrant.

Een verhuizing wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een verandering van woonadres waarbij de afstand tussen het adres in 1999 en in 2005 groter is dan 3 kilometer. Het is een vrij willekeurige afbakening, bedoeld om verhuizingen over zeer korte afstand buiten beschouwing te houden. De categorie 'niet verhuisd' bevat in de analyse daarom ook personen die binnen een straal van 3 kilometer zijn verhuisd. Als iemand in 1999 buiten de geboorteregio woonde en bij een verhuizing een afstand aflegde van meer dan 3 kilometer, maar niet terugkeerde naar de geboorteregio, dan wordt deze verhuizing opgevat als 'verhuisd naar elders'.

De analyses bestaan uit bivariate en multivariate onderdelen. De bivariate benadering met kruistabellen beschrijft de samenhang van achtergrondkenmerken met de kans om buiten de geboorteregio te wonen en de kans om terug te keren. Het multivariate deel bestaat uit een multinomiale logistische regressieanalyse, waarbij de afhankelijke variabele uit drie categorieën bestaat: niet (of over een korte afstand) verhuisd, terugverhuisd naar de geboorteregio en verhuisd naar elders in Nederland.

De gegevens die nodig zijn om de invloed van verschillende achtergrondkenmerken op terugkeer naar de geboorteregio van 55-plussers te onderzoeken zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS. Het zijn gegevens over geslacht, leeftijd, type huishouden waarvan men deel uitmaakt, het al dan niet verweduwd zijn, huishoudensinkomsten, eigendomssituatie van de woning, de mate van stedelijkheid van de buurt in 1999 en de afstand tot de geboortegemeente voorafgaand aan een mogelijke terugkeer. Helaas bevatte het SSB op het moment van deze analyse nog geen definitieve of hanteerbare gegevens over opleidingsniveau, gezondheid of over kenmerken van de relatie tussen ouders en hun kinderen. De inkomsten zijn gebaseerd op de maandelijkse inkomsten (loon, winst als zelfstandige, uitkeringen, pensioen en studiefinancieringen) van het gehele huishouden waarvan de persoon deel uitmaakt. Uitgangspunt is dat de welvaart van een persoon afhankelijk is van de totale inkomsten van het huishouden. Om de welvaart van alleenstaanden te kunnen vergelijken met die van grotere huishoudens, zijn de maandelijkse huishoudensinkomsten gecorrigeerd voor verschillen in samenstelling van het huishouden. Met behulp van equivalentiefactoren zijn de huishoudensinkomsten herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden, zodat de inkomens onderling vergelijkbaar

zijn. De hoogte van de equivalentiefactoren is ontleend aan het Armoedebericht 2006 (Otten et al., 2006).

De 55-plussers in de analyse komen uit ruim 1,5 duizend oorspronkelijke gemeenten. In een tijdsbestek van ongeveer een eeuw is door gemeentelijke herindelingen het aantal gemeenten in Nederland afgenomen tot 467 in 2005. Omdat een groot deel van de historische gemeenten niet meer bestaat, zijn alle historische gemeentecodes vertaald naar de gemeentecodes van 2005.

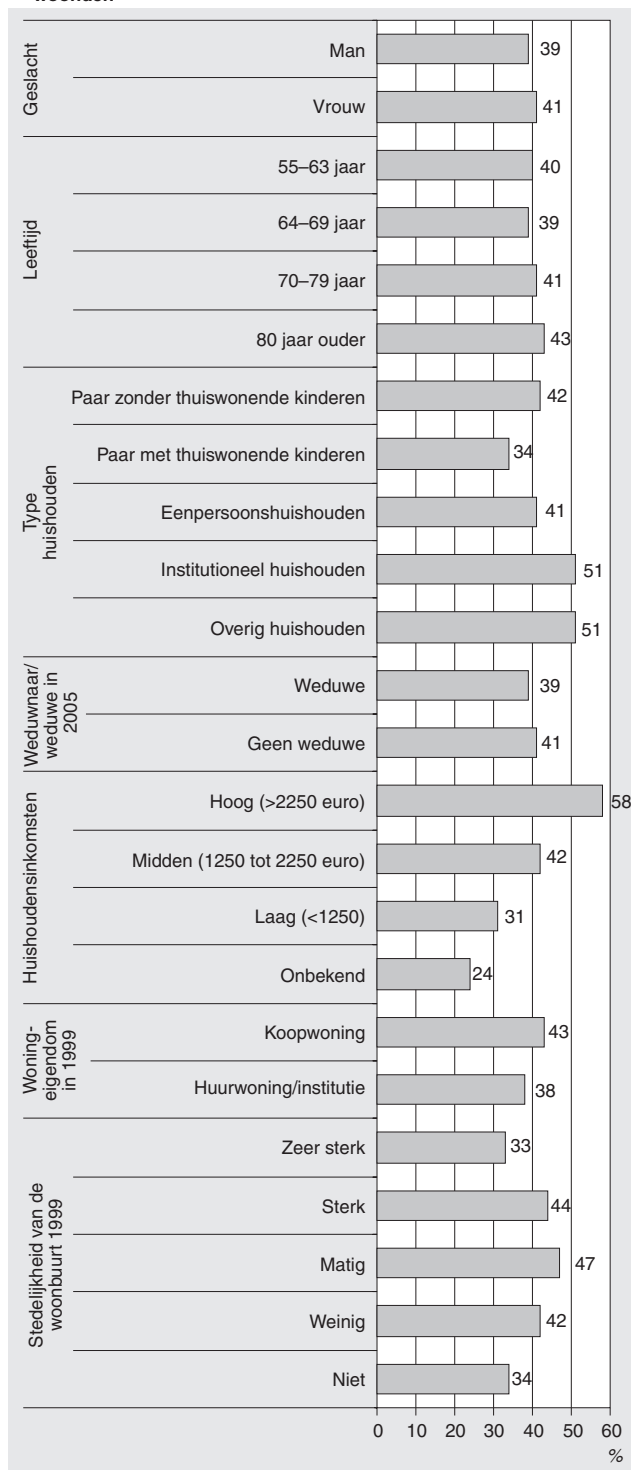
4. Wie wonen er buiten de geboorteregio?

Ruim 1,1 miljoen 55-plussers (40 procent van het totaal) woonden in 1999 buiten de eigen geboorteregio (ofwel buiten de geboortegemeente en ten minste 15 km vanaf het middelpunt van die gemeente). *Grafiek 1* laat de variatie hierin zien naar achtergrondkenmerk van de 55-plussers. Van de vrouwen woonde 41 procent buiten de geboorteregio, tegen 39 procent van de mannen. Een oorzaak van het iets hogere aandeel van de vrouwen is mogelijk de omstandigheid dat vrouwen die een relatie krijgen vaker de man volgen dan andersom, waardoor ze een hogere mobiliteit hebben (Mulder en Wagner, 1993). Van alle ouderen wonen de 80-plussers het vaakst buiten de geboorteregio, waarschijnlijk mede omdat zij vaak naar verzorgingsinstellingen zijn verhuisd, die zich niet altijd in de eigen woongemeente bevinden. Hoe hoger de leeftijd, hoe groter daardoor de kans dat men buiten de geboorteregio woont. Dit wordt bevestigd door de variatie in het kenmerk huishoudenssamenstelling: ouderen die in een verzorgingsinstelling leven, wonen het vaakst buiten de geboorteregio (51 procent). Ook paren zonder thuiswonende kinderen (42 procent) en eenpersoonshuishoudens wonen iets vaker dan gemiddeld buiten de geboorteregio. Paren met thuiswonende kinderen wonen opvallend vaak nog binnen de geboorteregio; slechts 34 procent woont erbuiten.

Ongeveer een kwart van de 55-plussers is verweduwd. Als men nog geen weduwnaar/weduwe is, woont men iets vaker buiten de geboorteregio (41 procent) dan als men verweduwd is (39 procent). Dit kan erop duiden dat het verlies van een partner onder verweduwden een rol speelt bij de terugkeergeneigdheid naar de geboorteregio.

Hoe hoger de huishoudensinkomsten van 55-plussers, des te groter de kans dat zij verder van hun geboorteregio afwonen. Dit bevestigt de bevinding van eerder onderzoek dat ouderen met een hoog inkomen in hun leven mobieler zijn geweest en vaker over langere afstanden zijn verhuisd dan ouderen met lagere inkomsten (Vergoossen, 1983; Feijten en Visser, 2005). Uiteraard zegt deze bevinding meer over een statistische samenhang dan over oorzaak en gevolg. Waarschijnlijk zijn het juist de meer mobiele geweest die hogere inkomsten hebben weten te genereren, bijvoorbeeld doordat zij ooit zijn verhuisd om een hoge opleiding te gaan volgen. Maar liefst 58 procent van de ouderen met hoge huishoudensinkomsten woont niet meer in de geboorteregio. Van de ouderen met gemiddelde inkomsten woont 42 procent buiten de geboorteregio. Van

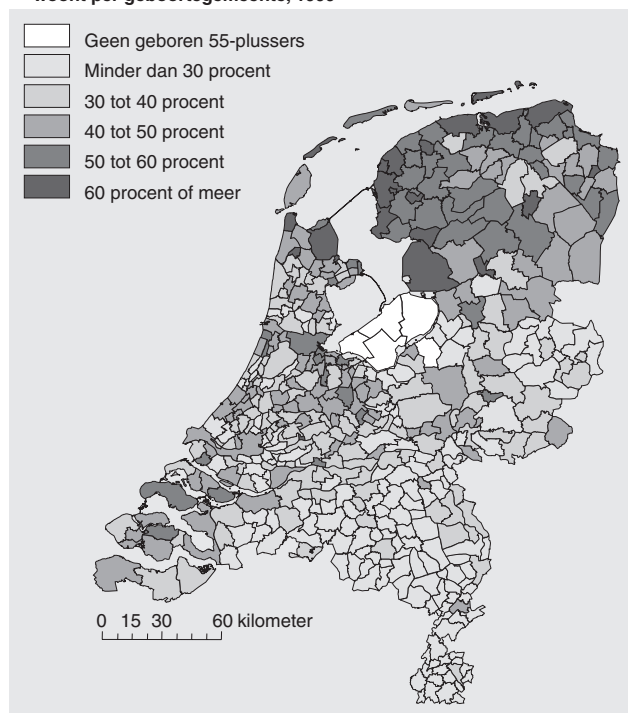
1. Ouderen van 55 jaar en ouder die in 1999 buiten de geboorteregio woonden

de ouderen met lage huishoudeninkomsten is dit slechts 31 procent.

De kans om buiten de geboorteregio te wonen varieert ook met de eigendomssituatie van de woning. Ouderen met een koopwoning wonen vaker buiten de geboorteregio (43 procent) dan ouderen met een huurwoning (38 procent). Het bewonen van een koopwoning hangt sterk samen met inkomen. Over het algemeen geldt daarom voor 55-plussers dat degenen met hogere huishoudens-

1. Percentage ouderen van 55 jaar of ouder dat buiten de geboorteregio woont per geboortegemeente, 1999

inkomsten vaker in een koopwoning wonen en ook vaker over langere afstand zijn verhuisd.

De kans om buiten een geboorteregio te wonen vertoont ook een sterke statistische samenhang met de stedelijkheid van de woonbuurt in 1999. Ouderen die in een matig stedelijke buurt woonden, bevonden zich het vaakst buiten hun geboorteregio (47 procent). De 55-plussers die in 1999 in een zeer sterk stedelijke buurt woonden, bevonden zich juist veel minder vaak buiten hun geboorteregio (33 procent). Dit geldt ook voor ouderen die in niet-stedelijke buurten woonden (34 procent). Waarschijnlijk hebben ouderen in de sterkst stedelijke buurten (veelal gelegen in de grote steden) minder vaak hun geboorteregio hoeven te verlaten voor opleiding of werk (zie ook Mulder en Kalmijn, 2006). Voor de niet-stedelijke buurten (veelal gelegen op het platteland) speelt wellicht een sterke binding met de geboorteregio een rol (Feijten et al., 2008). De matig stedelijke buurten zijn misschien juist de plekken waar velen in de loop van hun leven een aantrekkelijke woning en wellicht werk hebben gevonden. Vaak betreft het suburbane gebieden of kleine of middelgrote steden.

Los van de hierboven geconstateerde *sociale en economische* diversiteit in de kans om op grotere afstand van de geboorteregio te wonen, is er ook een opvallende *regionale* diversiteit. Kaart 1 geeft de ruimtelijke verdeling weer van het percentage oorspronkelijke inwoners dat in 1999 als 55-plusser niet meer in de geboorteregio woonde. Zeer opvallend zijn de kustgebieden in het noorden van het land en daarop aansluitend Drente, waar meer dan de helft van de daar geboren op hogere leeftijd buiten de geboorteregio woonde. Wegens gebrek aan werkgelegenheid in die gebieden, nu maar ook in het verleden, hebben veel noorderlingen hun geboorteregio achter zich gelaten. In het

zuiden en oosten van het land woonden 55-plussers juist relatief vaak in hun geboorteregio. Amsterdam en andere grote steden kennen een hoog aandeel vertrekkers. Dit kan waarschijnlijk meer verklaard worden door vertrek om redenen van huisvesting en de daarbij horende suburbanisatieprocessen sinds de jaren zeventig. De grote steden hebben in de afgelopen decennia honderdduizenden inwoners verloren die buiten de grote steden op nieuwe uitbreidingslocaties gingen wonen, bijvoorbeeld in Almere, Zoetermeer en Nieuwegein.

5. Terugkeerkans van 55-plussers die buiten hun geboorteregio wonen

Ruim 1,1 miljoen van de 2,7 miljoen 55-plussers woonde in 1999 buiten de geboorteregio. Veruit het grootste deel van deze ouderen (89 procent; *staat 1*) is in de periode tussen 1999 en 2005 niet – of over een korte afstand – verhuisd. Terugverhuisd naar de geboorteregio is 1,7 procent, wat neerkomt op meer dan 18 duizend retourmigranten over een periode van zes jaar. De overige 9,3 procent is weliswaar ook verhuisd, maar naar een andere regio dan de geboorteregio. Op het totaal aantal 55-plussers is 1,7 procent terugkeerders gering, maar gerelateerd aan de ouderen die tussen 1999 en 2005 zijn verhuisd, blijkt het toch te gaan om 15 procent terugkeerders naar de geboorteregio.

Staat 1 laat de terugkeerkans en het verhuisgedrag zien naar achtergrondkenmerk. Het verhuisgedrag van mannen en vrouwen vertoont geen grote verschillen. De terugkeerkans is voor beide 1,7 procent. Wel zijn er onder ouderen meer vrouwen, zodat het relatief vaak om verhuizende vrouwen gaat. Als mannen verhuizen, keren ze naar verhouding iets minder vaak (14,8 procent) terug naar hun geboorteregio dan vrouwen (15,4 procent).

Voor de 55–63-jarigen hebben een grotere kans op retourmigratie. Van hen is 1,8 procent terugverhuisd, tegen 1,5 procent van de 64–69-jarigen en 70–79-jarigen. Velen zijn al ruim voor hun 65e gestopt met werken. Bovendien is vooral van vrouwen de partner vaak een paar jaar ouder, terwijl de vrouwen zelf nog uit een generatie komen waarin niet betaald werken onder vrouwen vrij vaak voorkomt. Dit drukt de gemiddelde leeftijd waarop een verhuizing over langere afstand kan plaatsvinden. Ook in absolute aantallen vormen de jonge senioren de grootste groep verhuizende en terugkerende ouderen. De terugkeerkans van 80-plussers is ook vrij groot.

Wordt gecorrigeerd voor verhuisgeneigdheid door naar het aantal retourmigranten te kijken ten opzichte van alle verhuizers, dan blijkt dat de 80-plussers het minst vaak terugverhuizen naar de geboorteregio. Van de verhuizers onder hen is slechts 11 procent terugverhuisd. Ouderen rond de pensioengerechtigde leeftijd, van 64 tot en met 69 jaar, en de ouderen die zich aan het voorbereiden zijn op het pensioen, de 55–63-jarigen, verhuizen als ze verhuizen het vaakst terug naar de geboorteregio. Van de verhuizers onder hen is bijna 16 procent terugverhuisd. Hoewel de verschillen niet erg groot zijn, is er toch een kleine piek te

Staat1
Ouderen van 55 jaar of ouder die in 1999 buiten de geboorteregio woonden naar verhuisgedrag in de periode 1999–2005

	Niet verhuisd of over een korte afstand	Verhuisd naar de geboorteregio	Verhuids naar elders	Totaal	Aandeel retour- migranten t.o.v. de verhuisden
	%			x 1 000	%
Geslacht					
Man	88,7	1,7	9,6	468,3	14,8
Vrouw	89,3	1,7	9,1	635,4	15,4
Leeftijd					
55–63 jaar	88,6	1,8	9,6	490,9	16,1
64–69 jaar	90,5	1,5	8,0	245,2	15,9
70–79 jaar	89,7	1,5	8,8	289,8	14,4
80 jaar of ouder	84,8	1,7	13,5	77,9	11,1
Type huishouden					
Paar zonder thuiswonende kinderen	89,6	1,6	8,8	681,0	15,2
Paar met thuiswonende kinderen	90,5	1,3	8,2	110,5	13,8
Eenpersoonshuishouden	87,5	1,9	10,6	266,4	15,2
Institutioneel huishouden	82,2	2,9	14,9	20,7	16,3
Overig huishouden	88,1	2,6	10,0	25,1	15,7
Weduwnaar/weduwe in 2005					
Weduwe	88,1	1,8	10,1	275,4	15,0
Geen weduwe	89,3	1,6	9,0	828,4	15,2
Huishoudensinkomsten					
Hoog (>2 250 euro)	88,3	1,6	10,0	316,6	14,0
Midden (1 250 tot 2 250 euro)	89,6	1,6	8,8	396,1	15,3
Laag (<1 250)	89,1	1,7	9,1	385,6	15,9
Onbekend	80,4	3,2	16,4	5,5	16,2
Woningeigendom in 1999					
Koopwoning	88,9	1,7	9,4	582,0	15,2
Huurwoning/institutie	89,2	1,6	9,2	521,7	15,0
Stedelijkheid van de woonbuurt 1999					
Zeer sterk	88,1	1,5	10,4	145,4	12,7
Sterk	90,8	1,3	7,9	273,2	14,3
Matig	90,7	1,4	7,9	238,2	15,3
Weinig	90,1	1,7	8,3	237,1	16,7
Niet	84,3	2,5	13,2	209,7	15,8
Afstand tot de geboortegemeente in 1999					
15–24 km	90,4	3,0	6,6	242,3	31,4
25–50 km	89,3	1,6	9,1	281,3	14,9
50 km of verder	88,3	1,1	10,6	580,2	9,7
Totaal	89,0	1,7	9,3	1 103,7	15,1

zien in retournigratie rond de pensioengerechtigde leeftijd. Deze 16 procent is aanzienlijk minder dan de ongeveer een kwart die Vergoossen (1983) vond. Het verschil zou te maken kunnen hebben met een verschil in definitie: in het onderzoek van Vergoossen werd niet gevraagd naar migratie naar de geboorteregio, maar naar de woonstreek waar de respondenten het grootste deel van de jeugd hadden doorgebracht. Helaas zijn in het SSB geen gegevens beschikbaar over andere woongemeenten in de jeugd dan de geboortegemeente.

Ouderen die deel uitmaken van institutionele huishoudens (2,9 procent) en overige huishoudens (2,6 procent) maken een iets grotere kans om terug te verhuizen naar de geboorteregio dan andere huishoudens, maar in absolute aantallen stellen hun verhuizingen niet veel voor. Als we kijken naar absolute aantallen, dan betreft terugkeer naar geboorteregio's vooral alleenstaanden en paren zonder thuiswonende kinderen. Paren met nog thuiswonende kinderen hebben van alle huishoudentypen de kleinste kans op retournigratie. Van hen is slechts 1,3 procent terugverhuisd naar de geboortegemeente. Van oudere alleenstaanden werd verwacht dat zij door een grotere behoefte aan zorg of steun vaker terug zouden keren dan de andere huishoudentypen. Maar als alleenstaanden

verhuizen, dan keren ze niet opvallend vaak terug naar de geboorteregio. Wel blijken 55-plussers van wie in 2005 of eerder de echtgeno(o)t(e) is overleden een grotere kans te hebben om terug te verhuizen (1,8 procent) dan ouderen die nog getrouwd zijn (1,6 procent). Het overlijden van een partner is mogelijk voor sommigen een reden om terug te verhuizen naar de geboorteregio. Misschien heeft een aantal van hen vroeger ook wegens de partner de eigen regio verlaten.

Een analyse van de samenhang met de huishoudensinkomsten laat opvallende resultaten zien. De terugkeerkans is voor alle drie onderscheiden categorieën min of meer gelijk. Wordt echter rekening gehouden met de kans dat men verhuist, dan blijkt dat ouderen met lage huishoudensinkomsten die verhuizen vaker terugkeren (15,9 procent) dan ouderen met hoge huishoudensinkomsten (14,0 procent). Ouderen met hoge huishoudensinkomsten zijn eerder geneigd naar nog weer andere plekken in het land te verhuizen. Het lijkt erop dat economisch zwakkere ouderen meer op hun geboortecomgeving zijn gericht dan ouderen met hogere inkomsten. Dit kan wellicht worden verklaard door het feit dat families met een lage sociaal-economische positie dichter bij elkaar wonen dan families met een hogere sociaaleconomische positie. Hierdoor is

de kans dat ouderen met een lage sociaaleconomische positie familie in de geboorteregio hebben groter en daarmee ook de binding met de geboorteregio. Daarnaast is het ook mogelijk dat ouderen met lage huishoudensinkomsten in een eerdere levensfase minder ver zijn weggetrokken en dichterbij de geboorteregio wonen, waardoor de kans dat zij terugverhuizen dan weer groter is dan voor ouderen met hogere huishoudensinkomsten. Mensen met hoge inkomens verhuizen namelijk vaker over een lange afstand dan mensen met lage inkomens (Feijten en Visser, 2005).

Of men een koopwoning of huurwoning bewoont, lijkt geen groot effect te hebben op de kans op retourmigratie. Dit is opmerkelijk, omdat in het algemeen wordt gevonden dat huiseigenaren aanmerkelijk minder vaak verhuizen dan huurders (zie bijvoorbeeld Helderma, 2007). De stedelijkheid van de woonbuurt vóór de verhuizing lijkt wel sterk van invloed te zijn. Ouderen die vóór een potentiële verhuizing in een niet-stedelijke buurt woonden, hebben veruit de grootste kans op retourmigratie. Van hen is 2,5 procent tussen 1999 en 2005 terugverhuisd. Over het algemeen geldt dat hoe stedelijker de buurt voor een potentiële verhuizing is, des kleiner de kans is dat men terugverhuist naar de geboorteregio. Misschien heeft dit te maken met een hoger voorzieningenniveau in stedelijke regio's.

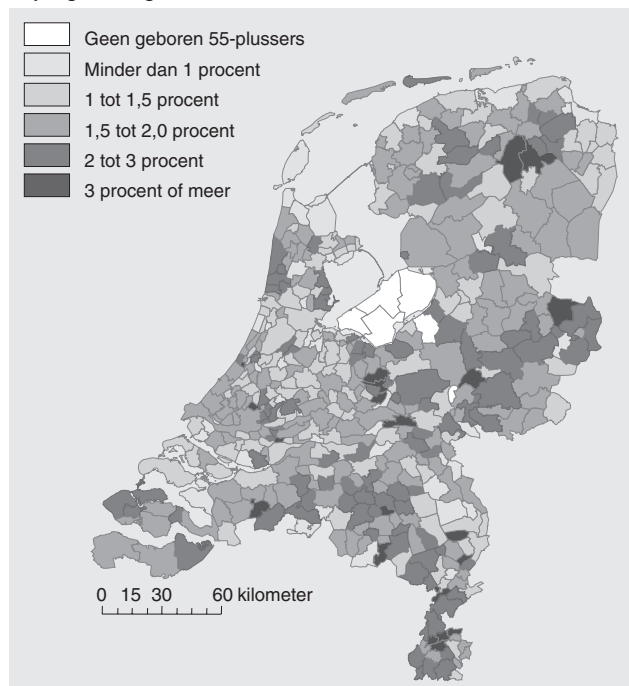
De afstand tot de geboortegemeente laat een sterke samenhang zien met het verhuisgedrag van ouderen. Hoe verder de ouderen van de geboorteregio vandaan wonen, hoe groter ook later in hun leven hun verhuiscgenigheid is. De kans op retourmigratie is echter kleiner naarmate de ouderen verder van de geboorteregio wonen. Van de ouderen die 15 tot 25 kilometer van de geboorteregio vandaan wonen is 3,0 procent terugverhuisd, terwijl van de ouderen die er verder dan 50 kilometer vandaan wonen

slechts 1,1 procent is terugverhuisd. Deze resultaten bevestigen de bevindingen in de migratieliteratuur: hoe verder iemand van de plaats van herkomst woont, des te kleiner is de kans om terug te verhuizen en des te groter de kans om nog weer naar een andere plek te verhuizen (DaVanzo, 1983).

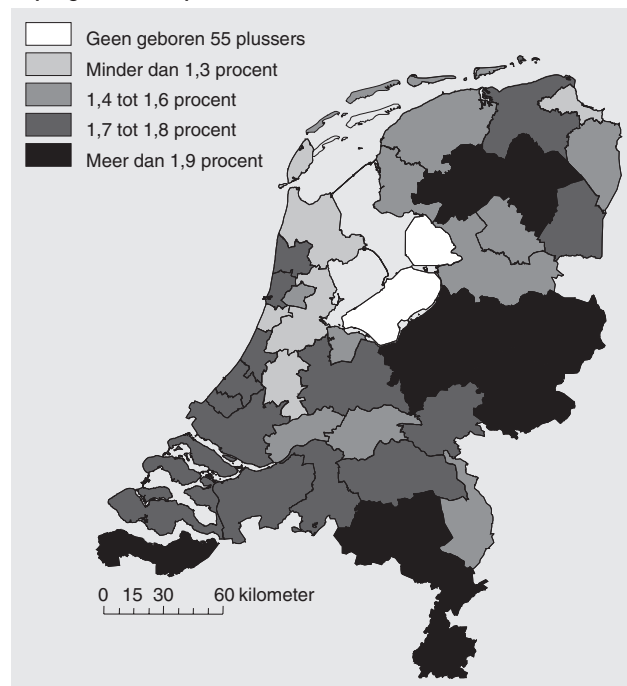
Het regionale patroon (op het niveau van coropgebieden) laat zien dat het vooral oorspronkelijke inwoners van gebieden in Limburg, Noord-Brabant, de Achterhoek en centrale delen van de noordelijke provincies zijn die een grotere neiging hebben om terug te keren naar hun geboorteregio (kaart 2). Het valt te verwachten dat deze regio's ook bij de voorspelde groei van het aantal ouderen succesvoller zullen zijn in het aantrekken van oudere retourmigranten dan andere gebieden. Kaart 3 geeft een gedetailleerder beeld van het percentage terugkeerders. Deze kaart geeft de retourmigranten weer per oorspronkelijke geboortegemeente.

De bevindingen uit de bivariate analyse blijven gehandhaafd wanneer de gegevens worden geanalyseerd met behulp van multinomiale logistische regressie. Uit de multivariate analyse (staat 2) blijkt dat de 55–63-jarigen de grootste kans hebben op terugkeer naar hun geboorteregio. Ook is zichtbaar dat mensen die deel uitmaken van een institutioneel huishouden iets vaker naar de geboorteregio terugkeren dan de andere huishoudentypen, maar zoals vermeld gaat het om een zeer kleine groep. Eenpersoonshuishoudens hebben eveneens een grotere kans om terug te verhuizen. Ouderen die verweduwd zijn verhuizen significant vaker terug naar de geboorteregio dan niet-verweduwd. Daarnaast verhuizen ouderen met lage huishoudensinkomsten iets vaker terug dan ouderen met hoge huishoudensinkomsten. Eigenwoningbezit is niet significant van invloed op retourmigratie. Zoals ook al uit

3. Aandeel ouderen van 55 jaar of ouder (wonend buiten geboorteregio) dat verhuisd is in de periode 1999–2005 naar de geboorteregio per geboortegemeente

2. Aandeel ouderen van 55 jaar of ouder (wonend buiten geboorteregio) dat verhuisd is in de periode 1999–2005 naar de geboorteregio per geboortecorop

de bivariate analyses bleek, hebben ouderen die voor de verhuizing in een niet-stedelijke buurt woonden de grootste kans om terug te verhuizen. Ouderen die op een afstand van meer dan 50 kilometer van de geboorteregio wonen, keren significant minder vaak terug dan de ouderen die 15 tot 25 kilometer van de geboorteregio vandaan wonen. Ze verhuizen ook vaker naar een andere plaats in Nederland.

6. Conclusie

Veel ouderen wonen niet meer in hun oorspronkelijke geboorteregio. In 1999 woonde 40 procent van alle in Nederland geboren 55-plussers niet meer in de geboorteregio (een gebied van 15 kilometer rondom de geboortegemeente). Ouderen hebben een lagere verhuisgeneigdheid dan personen in een eerdere fase van de levensloop. Gerekend over de periode 1999–2005 is 89 procent van de 55-plussers niet of over een korte afstand verhuisd. Slechts 1,7 procent is teruggekeerd naar de geboorteregio, wat neerkomt op ruim 18 duizend retourmigranten in een periode van zes jaar. De overige 9 procent is weliswaar verhuisd, maar naar een andere regio dan de geboorteregio. Op het totaal aantal 55-plussers is 1,7 procent terug-

keerders weinig, maar van de verhuizers blijkt het toch om een op de zes te gaan die over een periode van zes jaar terugkeert naar de geboorteregio.

Het zijn voornamelijk jongere ouderen die terugverhuizen naar de geboorteregio. Deze terugkeerders maken vooral deel uit van kleine huishoudens: paren waarvan de kinderen uit huis zijn en alleenstaanden. Onder de alleenstaanden hebben weduwen een iets grotere kans om terug te keren. Dit kan passen bij het beeld dat men eerder met een partner elders heeft gewoond maar na verlies van die partner terugkeert naar de geboorteregio en wellicht de eigen familie.

Een grotere afstand lijkt de band met de geboorteregio losser te maken, want hoe verder men van de geboorteregio afwoont, des te kleiner de kans is dat men terugverhuist. Ouderen die in 1999 verder dan 50 kilometer van de geboorteregio vandaan woonden, zijn significant minder vaak teruggekeerd dan ouderen die op middellange afstand (15 tot 25 kilometer) van de geboorteregio afwoonden. Dat de band losser is geworden blijkt ook uit het feit dat degenen die verder weg wonen wel vaker doorverhuizen naar weer een andere plaats in het land. Kortom, hoe verder weg, hoe mobieler, maar hoe minder vaak wordt teruggekeerd. Deze bevinding komt overeen met die van

Staat 2
Verhuisgedrag van ouderen van 55 jaar of ouder in de periode 1999–2005; multinationale regressieanalyse

	Verhuisd naar geboorteregio			Verhuisd naar elders		
	B	Exp(B)	Sig.	B	Exp(B)	Sig.
Intercept	–2,668		0,000	–2,086		0,000
Geslacht						
Man	0,091	1,095	0,000	0,123	1,131	0,000
Vrouw (ref.)						
Leeftijd						
55–63 jaar (ref.)						
64–69 jaar	–0,244	0,784	0,000	–0,201	0,818	0,000
70–79 jaar	–0,283	0,753	0,000	–0,114	0,892	0,000
80 jaar of ouder	–0,230	0,794	0,000	0,297	1,345	0,000
Type huishouden						
Paar zonder thuiswonende kinderen	–0,321	0,725	0,000	–0,228	0,796	0,000
Paar met thuiswonende kinderen	–0,685	0,504	0,000	–0,369	0,692	0,000
Eenpersoonshuishouden (ref.)						
Institutioneel huishouden	0,397	1,487	0,000	0,270	1,310	0,000
Overig huishouden	–0,347	0,706	0,000	–0,226	0,798	0,000
Weduwnaar/weduwe in 2005						
Weduwe	0,089	1,093	0,000	0,058	1,059	0,000
Geen weduwe (ref.)						
Huishoudensinkomen						
Hoog (>2250 euro)	0,052	1,053	0,007	0,133	1,142	0,000
Midden (1250 tot 2250 euro)	0,029	1,029	0,121	0,031	1,031	0,000
Laag (<1250) (ref.)						
Onbekend	0,775	2,170	0,000	0,703	2,020	0,000
Woningeigendom						
Koopwoning	0,012	1,012	0,486	–0,008	0,992	0,321
Huurwoning/institutie (ref.)						
Stedelijkheid van de buurt 1999						
Zeer sterk	–0,563	0,570	0,000	–0,371	0,690	0,000
Sterk	–0,704	0,495	0,000	–0,636	0,529	0,000
Matig	–0,601	0,548	0,000	–0,629	0,533	0,000
Weinig	–0,435	0,647	0,000	–0,571	0,565	0,000
Niet (ref.)						
Afstand tot de geboortegemeente						
15–24 km (ref.)						
25–49 km	–0,628	0,534	0,000	0,340	1,405	0,000
50 km of verder	–0,942	0,390	0,000	0,506	1,658	0,000

DaVanzo (1983) met betrekking tot vervolg- en retourmigratie in de Verenigde Staten in de jaren zeventig.

Dat ouderen weinig verhuizen was reeds lang bekend. Welke rol retourmigratie speelt in de verhuizingen van ouderen kon voor Nederland tot voor kort moeilijk worden onderzocht door het ontbreken van gegevens. Het Sociaal Statistisch Bestand biedt deze mogelijkheid sinds kort wel, doordat er gegevens aan zijn toegevoegd over de geboortegemeente. Deze toevoeging biedt een schat aan mogelijkheden voor verder onderzoek. Voor dit onderzoek hadden wij graag het al dan niet wonen van familieleden in de geboorteregio in de beschouwing betrokken, maar dat zal pas op de langere duur mogelijk zijn.

Gezien de verwachte aanwas van 55-plussers zijn de mobiliteit en woonvraag van deze leeftijdsgroep bijzonder relevant. Zullen toekomstige ouderen straks even weinig verhuizen als nu, en waarheen dan? Ook na deze analyse zijn nog niet alle antwoorden te geven. Wel is duidelijk geworden dat terugkeer naar de geboorteregio een optie is, maar zeker niet de belangrijkste.

Literatuur

Al, P. en F.M. Bakker, 2000, Data security, privacy and the SSB. Netherlands Official Statistics 15, blz. 47–50.

CBS, 2006, Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks. Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg.

DaVanzo, J.S., 1983, Repeat migration in the United States: Who moves back and who moves forward? Review of Economics and Statistics 65(4), blz. 552–559.

DaVanzo, J.S. en P.A. Morrison, 1981, Return and other sequences of migration in the United States. Demography 18(1), blz. 85–101.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. Bevolkingstrends 53(2), blz. 75–81.

Feijten, P., P. Hooimeijer en C.H. Mulder, 2008, Residential experience and residential environment choice over the life-course. Urban Studies 45(1), blz. 141–162.

Harts, J.J. en L. Hingstman, 1986, Verhuizingen op een rij; een analyse van individuele verhuisgeschiedenissen. Nederlandse Geografische Studies, Amsterdam/Utrecht.

Helderman, A.C., 2004, Continuities in homeownership and residential relocations. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Klerk, M. de, 2004, Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Rapportage Ouderen 2004. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Litwak, E. en C.F. Longino, 1987, Migration patterns among the elderly: a developmental perspective. Gerontologist 27(3), blz. 266–272.

Mulder, C.H. en P. Hooimeijer, 1999, Residential relocations in the life course. In: Wissen, L.J.G. van, en P.A. Dykstra (eds.), Population issues: An interdisciplinary focus, blz. 159–186. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.

Mulder, C.H. en M. Kalmijn, 2006, Geographical distances between family members. In: Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (eds.), Family solidarity in the Netherlands, blz. 43–62. Dutch University Press, Amsterdam.

Mulder, C.H. en M. Wagner, 1993, Migration and marriage in the life course: a method for studying synchronized events. European Journal of Population 9, blz. 55–76.

Otten, F., W. Bos, C. Vrooman en S. Hoff (red.), 2006, Armoedebericht 2006. CBS/SCP, Voorburg/Den Haag.

Smeulders E. en J. Latten, 2009, De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad-Limburg. Bevolkingstrends 57(1), blz. 73–80.

Stipo Consult, 2004, Lekker thuis in Parkstad Limburg. Regionale visie op het wonen en de woonmilieus in Parkstad Limburg. Stipo Consult, Amsterdam.

Vergoossen, Th.W.M., 1983, Pensioenmigratie in Nederland: een onderzoek naar de relatie tussen pensionering en woonplaatsverandering. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen.